

ЧИСЕЛЬНІСТЬ І ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЇ БІЛОГО ЛЕЛЕКИ В ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОМУ РАЙОНІ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

А.О. Шевцов

Number and some aspects of ecology of the White Stork in Olexandriya district of Kirovograd region. - A.O. Shevtsov. - *Berkut*. 11 (2). 2002. - Data on the ecology of the White Stork were collected in 1988–2000. The census of nests was held in 2000. Total 65 occupied and 2 empty nests were found. Number of nests in one settlement fluctuates from 1 to 9. Breeding density – 3,42 pairs/100 km². Birds arrive in the second half of March – first ten-day of April. 37,3 % nests are located on electric poles, 34,3 % – in trees, 16,4 % – on water towers (photo), 8,9 % – on buildings, 2,9 % – in other places. Average number of fledglings is $3,0 \pm 0,16$ per successful pair. 1 pair raised 1 fledgling, 5 – 2, 19 – 3, 6 – 4, 1 – 6. Last storks were observed in the third ten-day of August – first ten-day of September. Sometimes they can be delayed longer. The latest observation is 6.10.1998. Two wintering birds were found in winter 1998/1999. Number of the White Stork in the district increases during the last decade. [Ukrainian].

Key words: White Stork, *Ciconia ciconia*, Kirovograd region, number, ecology, migration.

Address: A.O Shevtsov, Heroyiv Stalingradu str. 19/26, 28008 Olexandriya, Kirovograd region, Ukraine.

Відомості про гніздування білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Кіровоградській області, які зібрані й опубліковані протягом ХХ ст., є фрагментарними, іноді суперечливими, і стосуються, здебільшого, всієї території регіону. В одних публікаціях вказується на збільшення загальної чисельності виду на Кіровоградщині (Козлова, Ярмоленко, 1977; Серебряков и др., 1990), в інших – на її зменшення (Габер, 1989).

Для Олександрійського району В.В. Серебряков і М.О. Габер (1990), за даними анкетного обліку 1931 р., наводять лише 3 гнізда, а для 1987 р. кількість гнізд взагалі не вказана. Інформація стосовно фенології та міграцій є також досить фрагментарною (Смогоржевський, 1979; Галинская и др., 1992; Грищенко, Серебряков, 1992; Grischtschenko et al., 1995).

Сучасну чисельність виду в області можна з'ясувати шляхом більш детального обстеження різних її районів і постійного проведення моніторингових робіт. У зв'язку з цим, протягом весняно-літнього періоду 2000 р. в рамках організованої Українським товариством охорони птахів акції "Птах року", яка була присвячена білому ле-

лєці, на території Олександрійського району нами проведений облік його гнізд.

ХАРАКТЕРИСТИКА РАЙОНУ, МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИКА

Вся територія Олександрійського району знаходиться на Придніпровській височині. Абсолютні висоти місцевості змінюються в межах 130–200 м н. р. м. В західній частині району протікає р. Інгулець; до його басейну належать майже всі річки території досліджень. У районі, площа якого 1,9 тис. км², наявні 83 населені пункти. З них 92 % знаходяться на відстані 0,1–2 км від водойм або вологих лук, тобто потенційно придатні для гніздування білого лелеки.

У районі споруджене Войнівське водосховище та 110 ставків загальною площею водного дзеркала 1,8 тис. га. Північна ділянка регіону досліджень входить до лісостепової природної зони, південна – степової.

Матеріали по екології білого лелеки були зібрані нами протягом 1988–2000 рр. Облік гнізд проведений за один польовий сезон. Він здійснювався трьома способами: анкетування, усне опитування місцевих жи-

телів і контрольне обстеження населених пунктів (у тому числі за надісланими анкетами). Крім того, інформація про облік повідомлялася по районному радіо і була надрукована у районній газеті. На ці повідомлення надійшло по одному відгуку.

Всього було виготовлено і розіслано по школах та осередках мисливців і рибалок 45 анкет. Повернулося 38 (84,4 %) анкет, з яких у 35 (77,7 %) містилася інформація про розміщення гнізд, випадки загибелі і зимівлі птахів, дати прильоту, кількість пташенят тощо. Протягом 2000 р. обстежено 69 населених пунктів регіону, що становить 83,1 % від їх загальної кількості.

РЕЗУЛЬТАТИ Й ОБГОВОРЕННЯ

Чисельність

Всього на території Олександрійського району у 2000 р. виявлено 67 гнізд білого лелеки у 34 населених пунктах. З них 65 були заселені птахами, а 2 – порожні. Враховуючи необстежену територію, густина населення білого лелеки в Олександрійському районі становила у 2000 р. 4,12 пар/100 км², або одне заселене гніздо на 24,4 км². У лісостеповій зоні району знаходиться 56,7 % гнізд, хоча вона займає меншу його частину, у степовій – 43,3 %.

Кількість гнізд на один населений пункт коливається від 1 до 9. Найбільше їх виявлено в селах Косівка (9), Бутівське (7), Нова Прага (6), Попельнасте (4). По 3 гнізда знайдені у 3 селах, по 2 – в 5 і по 1 – у 22.

Весняна міграція

За період досліджень масових перельотів білого лелеки на території району ми не спостерігали.

Початок весняної міграції залежить від метеорологічних умов і триває з середини березня до кінця першої декади квітня. Найбільш рання поява птахів – 16.03.1998 р. В цей день одинокий лелека пролетів над с. Куколівка; була негода, падав мокрий сніг. Найбільш пізній приліт зареєстрований 9.04.1997 р. Середня дата появи перших

особин білого лелеки за 9 років спостережень – 28.03.

Характерною особливістю весняної міграції є те, що птахи летять невеликими групами. Кількість особин у них змінюється від 1 до 35, в середньому ($n=9$) – $9,2 \pm 0,19$. Переважна більшість мігруючих лелек (77,7 %) зафіксована протягом першої декади квітня.

Останніх пролітних навесні птахів ми спостерігали 1.05.1999 р. в с. Куколівка (4 особини). Місцеві лелеки в цей час уже насиджували кладки. Вірогідно, що це були птахи, які не брали участі у гніздуванні.

Розмноження

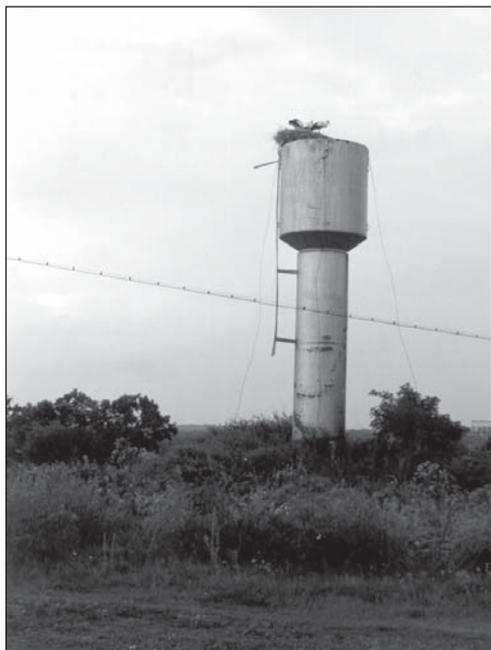
Гніздовий період у білого лелеки на території району починається в кінці березня або на початку квітня і закінчується в середині серпня, тобто триває 130–140 діб.

Відразу після прильоту птахи займають гнізда. Першими з'являються самці, іноді обоє птахів одночасно. Інтервал між прильотом самця і самки становить від 1 до 10 діб, у середньому ($n=6$) – 4,5. У 4 випадках на гнізді одночасно з'явилися обидва члени пари.

Одна будівля використовується білими лелеками, як правило, протягом багатьох років. З 31 гнізда, для яких встановлений вік, лише 2 (6,4 %) птахи займали більше 30 років підряд. Знаходяться вони в селах Головаківка і Ясиноватка. Гнізд, які лелеки використовували від 20 до 30 років було 3 (9,6 %), від 10 до 19 – 6 (19,3 %) і 20 (64,5 %) будівель мали вік до 10 років.

Після прильоту починається інтенсивне ремонтування гнізд, яке триває близько тижня, іноді довше. В цей час у лелек відбуваються шлюбні ігри та парування. Добудову гнізд можна спостерігати і під час насиджування кладок або вигодовування пташенят.

З 67 виявлених у районі гнізд, 25 (37,3 %) знаходяться на стовпах ЛЕП (одне, в с. Морозівка, було розташоване на високовольній, дерев'яній, П-подібній опорі). На деревах птахи збудували 23 (34,3 %) гнізда.

Все більше лелечих гнізд з'являється на верхівках водонапірних башт. С. Куколівка. 7.07. 2000 р. Фото автора.
More and more stork's nests appear on tops of water towers.

Останнім часом лелеки охоче заселяють плоскі верхи водонапірних башт (фото). У таких місцях виявлено 11 (16,4 %) гнізд. Дахи різноманітних будівель птахи використали лише в 6 (8,9 %) випадках. А 2 (2,9 %) гнізда знаходилися на спеціально обладнаних місцях. Скажімо, в с. Голоківка гніздо було споруджене на спеціально встановленому бетонному стовпі з платформою. В с. Нова Прага гніздо з даху будинку перенесли на побудовану поруч дерев'яну конструкцію з платформою.

Місцеве населення, як правило, доброзичливо ставиться до присутності на об'єктах чи уздовж вулиць гнізд лелек. Часто люди ремонтують зруйновані гнізда або влаштовують штучні гніздивлі (на них знаходиться 46,2 % відмічених у районі гнізд).

Будівельним матеріалом для гнізд лелек є гілки дерев і кущів, стебла очерету, соняш-

ника, кукурудзи й інших трав'янистих рослин. Лоток вимощується сухою травою. Рідше використовуються шматки тканини, паперу і поліетилену, пір'я, шерсть тощо. Багаторічні гнізда сягають великих розмірів. Так, восьми- і п'ятирічна будівлі, які лелеки спорудили самостійно на водонапірних баштах у селах Куколівка і Соніне, мали такі розміри (см): діаметр гнізда – 170 x 160 і 150 x 120, діаметр лотка – 110 x 100 і 75 x 70, глибина лотка – 15 і 12 та висота гнізда 50 і 26 відповідно. Розміри 2 яєць-розбвтівків: 72,2 x 54,5 і 72,6 x 53,9 мм.

Кількість яєць у кладках коливається від 3 до 7, але пташенят виживає менше в результаті їх загибелі. Так, у 32 випадках (за весь період спостережень) 6 пташенят вилетіло з одного гнізда, по 4 – з 6, по 3 – з 19, по 2 – з 5 і одне пташеня вилетіло з 1 гнізда. Середня кількість пташенят у виводку по району становить $3,0 \pm 0,16$ на успішну пару.

Пташенята лелек вилітають з гнізд у другій половині липня – першій половині серпня. Найраніша дата вильоту 13.07.2000 р., найпізніша – 19.08.1999 р. Середня дата – 7.08 (n = 8). Уже вмюючи літати пташенята вдень збирають їжу на луках і біля водойм, а на ніч повертаються на гнізда. Цей період може тривати до 16 днів, середня тривалість 6,1 дня (n = 8). Найбільш рання дата останнього спостереження пташенят на гнізді – 3.08.1993 р., найпізніша – 22.08.1999 р., середня – 16.08 (n = 8).

За період досліджень відмічені два випадки літування білих лелек на території району. З початку травня і до кінця червня 1996 р. 29 особин ми постійно спостерігали на вологих луках у долині р. Інгулець між селами Морозівка і Ясиноватка. Ночували птахи на опорах високовольтних ЛЕП або на високих сухих вербах, на відстані 0,3–1,5 км від лук. А 2 лелеки літували протягом квітня – червня 1998 р. поблизу с. Куколівка.

Осіньна міграція

Після того, як пташенята залишають гнізда, лелеки починають утворювати не-

великі скупчення і кочують по місцях, багатих на їжу; пізніше приєднуються до пролітаючих зграй і прямують на зимівлю. Восени мігруючі птахи летять в основному в південному або південно-західному напрямках. Кількість особин у пролітних зграях змінюється від 2 до 24, у середньому ($n = 8$) – $10,2 \pm 0,24$.

Останніх місцевих птахів ми спостерігали, переважно, у третій декаді серпня – першій декаді вересня, іноді пізніше. Середня дата останнього спостереження за 8 років – 30.08; крайні строки – 24.08.1994 р. – 6.10.1998 р.

В окремі роки поодинокі особини залишаються зимувати. Так, взимку 1998/1999 рр. 2 птахи зустрічали на зарослих очеретом і рогозом луках біля с. Морозівка, де вода не замерзає протягом усього холодного періоду року. Останній раз місцеві жителі бачили цих лелек 22.01.1999 р. Подальша їх доля залишилася невідомою.

Причини загибелі лелек

Як відомо, природних ворогів у білих лелек майже немає. З 25 відомих нам випадків загибелі, у 13 (52,0 %) загинули пташенята (були викинуті з гнізд і вбиті дорослими птахами). З них 3 пташенят викинуті з одного гнізда, 2 – також з 1, а по 1 – з 8.

У післягніздовий і міграційні періоди зростає кількість лелек, які гинуть від струму, коли сідають на опори ЛЕП. Всього зафіксована загибель 9 (36,0 %) птахів, 5 з яких молоді особини. В 1992 р. в с. Ясиноватка пожежею, що охопила сарай, було знищене гніздо лелек з 3 пташенятами.

* * *

Вся територія Олександрійського району зі значно розвинутою гідромережею і наявністю лук різного призначення, площа яких становить 21,3 тис. га, цілком задовольняє життєві потреби білих лелек, чисельність яких, за нашими підрахунками, в середині серпня 2000 р. становила 380–400 особин місцевої популяції. Шляхом прове-

дення різних біотехнічних заходів їх кількість можна ще трохи збільшити.

За матеріалами наших досліджень, протягом останнього десятиріччя, число гніздових пар білого лелеки в районі зростає. Про це свідчить і велика частка (64,5 %) “молодих” гнізд. Завданнями найближчого майбутнього є більш детальне вивчення біології виду та проведення широкомасштабних пропагандистських і моніторингових робіт.

ЛІТЕРАТУРА

- Габер Н.А. (1989): Численность белого аиста в Кировоградской области. - Тез. докл. Всесоюз. совещ. по пробл. кадастра и учета животного мира. Уфа. 3: 50-51.
- Галинская И.А., Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1992): Сезонные миграции белого аиста на Украине в 1975–1989 гг. и в 1931 г. - Аисты: распространение, экология, охрана. Минск: Наука і техніка. 45-53.
- Грищенко В.Н., Серебряков В.В. (1992): Миграции белого аиста на Украине по данным фенологических наблюдений. - Сезонные миграции птиц на территории Украины. К.: Наук. думка. 258-273.
- Козлова А.З., Ярмоленко Б.Н. (1977): Распространение белого аиста в Кировоградской области. - Мат-лы VII Всесоюз. орнитол. конф. К.: Наук. думка. 1: 69-70.
- Серебряков В.В., Габер Н.А. (1990): Учет белого аиста на Украине и в Молдавии в 1931 году. - Аисты: распространение, экология, охрана. Минск: Наука і техніка. 141-146.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н., Грищенко И.А. (1990): Динамика численности белого аиста на Украине с 1931 по 1987 год. - Аисты: распространение, экология, охрана. Минск: Наука і техніка. 147-151.
- Смогоржевський Л.О. (1979): Гагари, норці, трубноносі, веслоногі, голінасті, фламінго. К.: Наук. думка. 1-187. (Фауна України. Птахи. 5 (1)).
- Grischtschenko V., Serebryakov V., Galinska I. (1995): Phänologie des Weißstorchzuges (*Ciconia ciconia*) in der Ukraine. - Vogelwarte. 38 (1): 24-34.

А.О. Шевцов,
вул. Героїв Сталінграду, 19, кв. 26,
м. Олександрія,
Кіровоградська обл.,
28008, Україна (Ukraine).